

2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [4-е изд., стер.]. – М. : КомКнига, 2007. – 570 с.
3. Бондарко А. В. К теории функциональной грамматики / Александр Владимирович Бондарко // Проблемы функциональной грамматики ; отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1985. – С. 16–29
4. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Александр Владимирович Бондарко. – [2-е изд.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 348 с.
5. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / Александр Владимирович Бондарко. – Ленинград : Наука, 1984. – 136 с.
6. Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской школы / Й. Вахек ; под ред. А. А. Реформатского. – М. : Прогресс, 1964. – 350 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови ; відп. ред. К. Г. Городенська / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
8. Гак В. Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка / В. Г. Гак // Проблемы функциональной грамматики ; отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1985. – С. 5–16
9. Загнітко А. П. Основи функціональної морфології української мови : [навч. посібник] / Анатолій Панасович Загнітко. – [вип. 24]. – К. : Вища шк., 1991. – 77 с.
10. Марков Ю. Г. Функциональный подход в современном научном познании / Ю. Г. Марков / ред. Н. Кочергин, М. В. Глазырин. – Новосибирск : Наука, 1982. – 255 с.
11. Слюсарева Н. А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1986. – 215 с.
12. Шелякин М. А. О единстве функционального и системного описания грамматических форм в функциональной грамматике / М. А. Шелякин // Проблемы функциональной грамматики ; отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1985. – С. 37–49.

В статье рассмотрен один из вопросов функционального подхода к изучению языковых явлений, в частности освещены понятия функции в широком смысле, функции языка и функции грамматических единиц.

Ключевые слова: функциональное направление, функциональная грамматика, функция.

The article deals with a question of the functional approach to the study of linguistic phenomenon, in particular highlighted the concepts of function in a broad sense; the language's function and functions of grammatical units.

Key words: functional direction, functional grammar, function.

УДК 811.161.2'367

Н.В. Векуа

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРИКМЕТНИКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті окреслено семантику прикметникових предикатів у моделях *cop 0 Adj*, *cop Adj* та описано специфіку зв'язкового компонента.

Ключові слова: прикметниковий предикат, семантичне ядро присудка, імпліцитне вираження дієслівної зв'язки.

Якості, позначувані прикметниками, універсальні й притаманні всім мовам. Слова на позначення таких атрибутивних характеристик тяжіють або до іменної, або до дієслівної систем. У цьому відображено подвійну природу прикметника: функціонуючи як предикат за своєю семантикою, вони співвідносяться з денотатами через предметні позначення. Для утворення предикативного сполучення на позначення якості прикметник поєднується з дієсловами-зв'язками, вибір яких може впливати й на семантику ознаки. [9, 398]. На думку О.О. Потебні, первісне ім'я було набагато предикативнішим у порівнянні з сучасним станом [5, 56]. Вхідження прикметника в структуру предиката є природним, оскільки таким чином реалізується потенційна предикативність цієї частини мови. Прикметник реалізується в реченні не лише як атрибут, але й як предикат, який функціонує як головний член односкладного речення або як присудок (головний або другорядний) у двоскладному реченні [8, 491].

У функціональному плані найближчим до дієслівного присудка є іменні складені присудки, основним елементом яких виступають прикметники та дієприкметники. Характерно, що прикметникова й дієприкметникова частина має лише дві форми вираження – форми називного й орудного відмінків: *Подібна ж та бабуся До матері моєї* (Д. Павличко); *Цінність знахідки очевидна* (Григор Тютюнник); *Була коса русява, А стала біла-біла* (Д. Павличко); *Плач ставав дужчий та дужчий* (В. Винниченко); *Легкі і прозорі стали печалі й турботи* (Д. Павличко); *Маленький хлопчик став дорослим* (Л. Костенко); *Всі забобони й казмати виявились безсилами перед поетовим словом, перед його всепроникаючою правдою* (О. Гончар) [4, 224]. Модальні предикативні прикметники *повинен*, *змушений*, *зобов'язаний*, *здатний*, *спроможний*, *схильний*, *ладен*, *рад* та інші є граматичними еквівалентами допоміжних модальних дієслів і виражають, подібно до модальних дієслів, модальну модифікацію дієслівного складеного присудка: *Замордований її ревнюцями, змушений був чкурнути з села* (О. Гончар); *Я ж кохати і кохатись Рад до*

власного сконання (М. Вороний). Предикативні модальні прикметники відрізняються від модальних дієслів відсутністю морфем на позначення синтаксичних категорій часу й модальності, унаслідок чого вони потребують дієслова-зв'язки *бути*, яка є синтаксичною аналітичною морфемою, спеціалізованим аналітичним засобом вираження граматичної дієслівності [4, 223].

Семантичним ядром присудка як члена речення є позначення дії чи ознаки в широкому розумінні. У двоскладному реченні саме присудок реалізує основні граматичні значення речення – модальність і синтаксичний час. Ці особливі якості присудка фокусуються в дієслівній формі, яка й репрезентує вихідний, елементарний тип присудка. Однак в мовленнєвій діяльності виникає необхідність різноманітного варіювання засобів вираження присудка, оскільки загальне значення ознаки диференціюється як позначення дії, ознаки, стану, якості, належності тощо, оформлюване в певному часовому та модальному вираженні. Для реалізації такого змісту й таких синтаксичних значень використовуються різноманітні комбінації дієслівних форм та інших частин мови, зокрема ад'єктива [2, 102].

Кількісно обмежену групу складають прикметники, які виконують предикативну функцію у короткій формі, наприклад: *варт, винен, винуват, годен, голоден, готов, жив, здоров, ладен, певен, повен, повинен* та деякі інші [7, 67]: Він же *був не винен*, що у нього така дурна звичка (В. Сосюра). Предикативна природа прикметника має специфічну форму вираження: нечленна форма, що функціонує паралельно з членною (*добрий* і *добр*), використовується виключно в предикативній функції [8, 491]. Функціонуючи як іменна частина складеного присудка, прикметник реалізує ознаку суб'єкта, однак, на відміну від атрибутивної функції, в таких випадках воно бере безпосередню участь в організації предикативного центра речення. Саме з предикативною функцією прикметника пов'язана синтаксична активність прикметника, яка виявляється в здатності підпорядковувати інші члени речення: Тоді Десна *була глибокою і бистрою* рікою (О. Довженко); Він *був безмежно вдячний* матері за її чуйність і самовідданість (І. Вільде); *Важка* навіть голка для солдата в поході! (О. Гончар) [7, 68].

Найбільш поширеним типом предиката, один із компонентів якого – прикметник, є модель типу сор Adj, наприклад: Я *була щаслива* дуже... (Л. Костенко), Бо хоч ранок і *був бадьорий* і від прохолоди, і від роси, і від тієї радості, що завжди супроводить початок дня, разом з вибиванням сонця на поверхню світу, – та люди однаково *були німотні, і мовчазні*... (Т. Осьмачка). Ад'єктив у цій позиції виступає комунікативним центром повідомлення. Дієслово-зв'язка свідчить про предикативний характер ознаки. Водночас зв'язка є формальним посередником між підметом і присудком. Отже, дієслівна зв'язка є засобом створення модально-часової парадигми речення. Основним модальним значенням зв'язки є семантика реальності / ірреальності ознаки, яка реалізується граматичною категорією способу й має визначені формальні показники [6, 129]: А у циган пісні *є старовинні*, старе вино душі! (Л. Костенко), А Поля теж *була хороша штучка* (В. Сосюра), Я для тебе *буду красивою*... (Л. Костенко).

Прикметниковий предикат у моделі сор 0 Adj передає семантику: психічного й психологічного станів: Я *сильна*, навіть *зла* (Л. Костенко), Він *якийсь божевільний* (Т. Осьмачка), моральних якостей: Не відала я безчестя, бо ти споконвіку *чесна* (Л. Костенко), Підлість *послідовна*, як геометрія, – вибирає найчесніших (Л. Костенко), Ця *вірна* навіть мертвому (Л. Костенко); віку: На старих фотографіях всі *молоді* (Л. Костенко), У нього й чоло ще таке *молоде!* (Л. Костенко); Є братова, але вона *стара* (Л. Костенко); інтелектуальних властивостей: А геніальні поети – *такі бездарні!* Виходять з ночей аж чорні, як шахтарі з забою (Л. Костенко); внутрішнього стану: Я не люблю нещасних. Я *щаслива* (Л. Костенко), Я – *звільнена і світла*, розсіяна у світові душа (І. Жиленко), Така печаль – *легка і несерйозна* (І. Жиленко); фізіологічних властивостей: Повіки я в моїм народі *Безсмертна і жива* [Ж. Д'Арк] (Ю. Клен), Вона *жива!* (Д. Павличко), Ще брат *живий*, та він глухий на душу. (Л. Костенко); інтенсивності виміру суб'єктивної ознаки: Дружба – *безмежна*, як море (М. Рильський), Реальність наших днів *важка* (І. Жиленко), О смерте, не лякай! Коса твоя *тяжка*, Та як одного ти погубиш козака, то сотня козаків на місці тім устане! (М. Рильський), Що доля *нелегка*, – в цім користь і своя є (Л. Костенко), Гріхів моїх чаша *важка*, аж підняти незмога (І. Жиленко); інтенсивності виміру об'єктивної ознаки: Така *безмежна* білизна за склом (І. Жиленко); явищ природи: Вона [про бабине літо] *жива і нежива* лежить у полі нерухомо (М. Драй-Хмара); смакових якостей: Лікер, напій густий, але дуже *гіркий* (Тарнавський); особливості тексту: Розповідь у романі *плавка і спокійна* (О. Гончар). Імплицитне вираження дієслівної зв'язки *бути* у формі теперішнього часу є однією з тенденцій сучасного українського мовлення. Таке вживання є нормативним.

У структурі іменного складеного присудка двоскладного речення зв'язковий компонент має граматичну спеціалізацію, яка закріплює за ним функцію виразника граматичних категорій дієслова. Меншу залежність спостерігаємо між формами дієслівних зв'язкових компонентів і формами прикметника в основній частині іменного складеного присудка у двоскладному реченні. Доказом цього є те, що навіть з

напівзв'язками, які вважають еталоном абсолютного вживання з ними орудного відмінка іменників, присудкові прикметники можуть мати форму як орудного, так і називного відмінків [4, 80], пор.: *...листя спалахнуло золото-зеленим вогнем і стало прозорим, як скло* (М. Коцюбинський); *Попри високі творчі злети здібностей, особиста доля Павла Платоновича Чубинського виявилася дуже лихою* (Я. Верменич); *Військо першого козацького гетьмана боронило слов'янські землі від нападів татар, завдавало відчутних ударів турецькій армії, яка вважалася тоді непереможною* ("Український історичний календар"); *«Лишайтеся щасливі»*, – і стала замисленим полем *На цілу планету, на всі покоління й віки* (Б. Олійник). *Згорну рученьки, згорну біленькі Та й нежив я стану* (Укр. нар. пісня).

В українській граматиці в останнє десятиріччя узвичаївся поділ дієслівних зв'язок на два типи: *власне-зв'язки* і *невласне-зв'язки*, або *напівзв'язки* [3, 362 – 373]. До власне-зв'язок віднесено дієслова *бути, становити, являти собою*, бо вони, транспонуючи іменні частини мови та прислівники в синтаксичні позиції дієслова, виконують суто граматичну роль і позбавлені лексичного навантаження. Прикметникова частина із трьох власне-зв'язок може поєднуватися лише з однією – зв'язкою **бути** в усіх її часових і способових формах. З-поміж них тільки нульова форма теперішнього часу закріплена за називним відмінком прикметника, що зумовлено функціональним призначенням присудкового називного виражати постійну ознаку предмета: *Пісня наша також м'яка і сумовита* (Ю. Мушкетик); *Треба глибоко розуміти, що мова тільки та невичерпно багата й гарна, яка виплекала твоїм рідним народом, яка живиться із народних джерел, що ніколи не замулюються* (П. Панч); *Я – гордий, вільний, не скорюся!* (О. Омельченко); *...В глибоку ніч... Я – нічия* (З. Кучерява); *І тому для мене так трагічно Те, що ти чиясь, а не моя* (В. Симоненко).

Форма є не має такого закріплення, бо, крім називного, може поєднуватися і з орудним відмінком: *Сестра є чула й добра* і *Сестра є чулою й доброю*. Найчастіше це буває тоді, коли присудковий прикметник має семантичний модифікатор, напр.: *Значеннєвий діапазон прізвищ, які походять від вуличних прізвищ, є надзвичайно широким* (Л. Масенко); *Дисертація є цілком завершеною*. Форми минулого і майбутнього часу, а також способів форми власне-зв'язки **бути** вживаються з обома формами вираження прикметникової частини іменного складеного присудка – формами називного й орудного відмінків, пор.: *Вона була струнка, міцна, років вісімнадцяти, з розкішною каштановою косою і чорними очима* (З. Тулуб); *Останні роки життя були нелегкими для Василя Горленка – одного з найвідоміших українських інтелектуалів кінця XIX–початку XX ст.* (В. Туркевич); *Будем щасливі і вдячні рідній землі, що нагодувала і напоїла нас не тільки хлібом і медом, а й чистими думками і незлобливими почуттями, любов'ю до людей, співчуттям до людського лиха* (О. Довженко); *Я ж думала, що ти будеш мій!* (Укр. нар. пісня); *Благословенні будьте, день і рік, І мить, і місяць, і місяць урочі, Де спостеріг я ті сяйливі очі, Що зав'язали світ мені навек!* (перекл. Д. Павличка з Ф. Петрарки); *Так багато на світі горя, – Люди, будьте взаємно красивими!* (Л. Костенко).

Невласне-зв'язки охоплюють дієслова *ставати / стати, лишатися / лишитися, залишатися / залишитися, зоставатися / зостатися, виявлятися / виявитися, називатися, вважатися, здаватися / здатися*, які, виконуючи зв'язкову функцію, сигналізують про вживання імені в присудковій позиції, виражають передусім граматичні значення часу і способу, а також особи, роду і виду аналітичної предикативної сполуки та доповнюють лексичне значення присудкового імені додатковими семантичними відтінками. Для прикметникової частини іменного складеного присудка характерна широка поєднуваність з дієслівними невластне-зв'язками [4, 80]. У реалізації своєї граматичної функції невластне-зв'язки виявляють одну особливість, суть якої полягає в тому, що вони вказують не тільки на час та спосіб, а й на вид відприкметникових синтаксичних дієслів, які передають відповідно розгортання процесу набуття ознаки і його завершення, пор.: *Небо ставало похмурим і Небо стало похмурим; Фортеця лишалася неприступною і Фортеця лишилася неприступною; Вона зоставалася сама і Вона зосталася сама*.

Їхня семантична модифікація призв'язкової прикметникової частини вирізняється своєю багатоаспектністю. Одні невластне-зв'язки передають становлення ознаки предмета, набуття ним певної ознаки (*ставати/стати, робитися/зробитися*), інші – збереження ознаки предмета (*лишатися/лишитися, залишатися/залишитися, зоставатися/зостатися*), треті – фіксацію ознаки предмета (*вважатися, називатися, іменуватися*), четверті – позірність ознаки предмета (*здаватися/здатися, уявлятися*) тощо. Напр.: *Уперше ім'я Петра Конашиевича-Сагайдачного стає широко відомим серед козацького загалу після того, як запорожці в 1605 р. взяли недоступну фортецю у Варні* ("Український історичний календар"); *Дарма, що замовкло літо, І стали дорослими діти* (З. Кучерява); *Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим* (М. Стельмах); *Виходжу на засніжене подвір'я – І раптом стану юний і радий* (М. Рильський); *Серед народу його ім'я [Максима Залізняка] залишилося надзвичайно популярним*

(Ф. Кейда); *Саме таким залишився в пам'яті нащадків Дмитро Байда-Вишневецький – перший козацький гетьман України* ("Український історичний календар"); *І зробився я знову незримий* (Т. Шевченко).

У структурі іменного складеного присудка зв'язковий компонент виконує дві основних функції: 1) власне-зв'язкову, суть якої полягає в поєднанні основної іменної частини з підметом; 2) граматичну, що виявляється в наданні предикативному імені (іменникові, прикметникові (дієприкметникові), числівникові та інфінітиву як віддієслівному іменникові) основних граматичних значень дієслова, насамперед часу, способу, а також особи, роду, виду та ін. Для цього присудка характерне використання різноманітних дієслівних власне- та невластне-зв'язок. Їхній вибір залежить від морфологічного наповнення основної частини іменного складеного присудка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенвенист Емиль. Глаголы «быть» и «иметь» и их функции в языке / Бенвенист Эмиль // *Общая лингвистика* / пер. с фр. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 203–224. – (Лингвистическое наследие XX века).
2. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка : учеб. для вузов / Валгина Н.С. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 1991. – 432 с.
3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари. – 400 с.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / Вихованець І.Р. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике / Потєбня А.А. – Т. I – II. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.
6. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В.І. Кононенка. – Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. – 408 с.
7. Украинская грамматика / Русановский В.М., Жовтобрюх М.А., Городенская Е.Г., Грищенко А.А. – К. : Наукова думка, 1986. – 360 с.
8. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / Шахматов А.А. / вступ. статья д-ра филол. наук, проф. Е.В. Клобукова; редакция и комментарии проф. Е.С. Истриной. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – [3-е изд.]. – 624 с.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

В статье рассмотрено семантику прилагательных предикатов в моделях *cop 0 Adj, cop Adj* и описано специфику глагольных связок.

Ключевые слова: прилагательный предикат, семантическое ядро сказуемого, имплицитное выражение связки.

Semantics of predicate adjectives in models *cop 0 Adj, cop Adj* were considered and specificity of verbal bunches were described.

Key words: predicate adjective, semantic core predicate, implicit expression ligament.

УДК 811.161.2'367.335(043.3)

О.Р. Гаврилюк

ДО ПИТАННЯ ПРО ПАРЦЕЛЯЦІЮ СКЛАДНИХ БЕЗПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ ІНТЕНСИВНОЇ ДОПУСТОВО-ПРОТИСТАВНОЇ СЕМАНТИКИ

Стаття присвячена аналізу особливостей формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структури безполучникових складних речень з допустово-протиставними відношеннями, зокрема парцеляції як засобу інтенсифікації.

Ключові слова: парцеляція, безполучникові складні речення, допустово-протиставні відношення, семантико-синтаксична структура речення, інтенсифікатори.

Вивчення безполучникових складних речень, зокрема і з допустово-протиставними семантико-синтаксичними відношеннями, **актуальне** передусім тому, що в сучасній граматичній науці співіснують різні погляди на їх граматичну і семантико-синтаксичну природу. Висловлене в "Русской грамматике – 80" твердження про надання безполучниковим конструкціям статусу елементів тексту [11, 634] посилило увагу до вивчення їхніх структурно-граматичних і семантичних особливостей та з'ясування місця в системі складних конструкцій української мови. Традиційно складні безполучникові речення визнано реченнєвими одиницями, що дало змогу розглядати їх як цілісні конструкції, "частини яких об'єднуються в єдине структурно-семантичне ціле інтонаційно, без допомоги сполучників і сполучних слів" [18, 345]. Розгляд окремих видів безполучникових речень, зокрема і з інтенсивними допустово-протиставними відношеннями, сприяє визначенню їхнього реченнєвого характеру. Для цього необхідно виявити структурно-граматичні